

Könyvszemle

Balassi-versek törökül

A magyar irodalomtörténesek körében már régóta ismert tény, hogy Balassi Bálint (1554–1594) a magyar nyelvű reneszánsz líra megteremtője, az első európai rangú magyar költő ismerte és használta a török nyelvet, hogy költészetére jelentős hatás gyakorolt a török népi és udvari költészet. Néhány verséhez maga Balassi tett ilyesféle megjegyzéseket: „Szép török versekből [...] fordítá; „Egy török ének... A nótája is az”. Csak éppen az egykorú török költészet nem ismerése miatt ennél tovább nem is igen jutottak kutatóink. Napjainkban azonban egyre inkább megismerjük a török költészetnek azt a két típusát, amely a XVI–XVII. században a magyarországi török hódoltság területén is virágzott. S amelyekkel Balassi részben már gyermekkorában megismerkedhetett, mivel apja nagy műveltségű, jelentős személyiség volt, akinek udvarában török követek, kiváltásra váró török (és magyar) rabok gyakran megfordultak. A felserdült, férfivá érett Balassi pedig hányatott életének nagy részét katonaként a „végeken” töltötte, hol a harcok sűrűjében vett részt, hol pedig a harcok elültével, csendesebb időkben a törökök zenéjét, énekeit hallgatta. S ezeket nagyon megszeretvén jó részüket elsajátította, és saját költészetébe beépítette.

2004-ben ünnepeltük nagy költőnk születésének 450. évfordulóját. Ez alkalommal Törökországban is megemlékeztek a törökül tudó Balassi Bálintról. Az Ankarai Egyetem Nyelvi és Történeti-Földrajzi Fakultásán –

amelyen belül a Hungarológiai Tanszék is működik – a budapesti Magyar-Török Baráti Társaság és ankarai nagykövetségünk szervezésében 2004. június 7-én *Balassi Bálint magyar költő és kora* címmel konferenciát rendeztek Ankarában. Időközben egy régen várt gyűjtemény is megszületett: Tasnádi Edit és Dursun Ayan műfordítók törökre fordították Balassi Bálint közel húsz, legismertebb költeményét. A konferencia anyagát más cikkekkel is kibővítvé a törökre fordított versekkel együtt kiadta az Akadémiai Kiadó és a Magyar-Török Baráti Társaság. A szerény terjedelmű, ám irodalomtörténeti jelentőségű könyvecske török nyelvű, de bízunk benne, hogy rövidesen magyarul is megjelenik.

A könyv első része a fordítók előszaván és az ankarai magyar nagykövetnek, Szalay Zsoltnak a konferenciát megnyitó szavain kívül három magyar és egy török szerző cikkeit tartalmazza.

Szentmártoni Szabó Géza Balassi költészetének két jellemző csoportját: a szerelmes és az istenes verseket elemzi. Beszél arról is, mennyire nyitott volt más, idegen kultúrák felé, az alkalomhoz illően természetesen a török költészet iránti vonzalmát emeli ki.

Sudár Balázs (turkológus, MTA Történettudományi Intézete) cikke arra ad választ, hogy Balassi Bálint hogyan kerülhetett kapcsolatba a török versekkel. Számos írásos emlék tanúskodik arról, hogy a hódoltsági területen nemcsak török katonák, hanem iparosok, kereskedők, tisztviselők s a muszlim vallási élet területén működő személyek, leginkább

dervisek is tartózkodtak. Mind a katonáskodáshoz, mind a vallási élethez szorosan kapcsolódtak a török énekmondók (*ásikok*). Ugyanakkor a klasszikus *dívánköltészet* művelőiről is vannak már ismereteink. Az ún. *Palatics-kódex* (1588/89), amely Sudár Balázs kiváló feldolgozásában 2005-ben jelent meg a Balassi Kiadónál, igen gazdag anyagot tartalmaz a magyarországi hódoltság területén élő és működő *dívánköltők* verseiből. Ezeknek a megértéséhez már komolyabb nyelvi és művészeti ismeretekre volt szükség. Balassinál egyik sem hiányzott. Végvári hadnagyként már ifjú korában igen jól tudott törökül. Erre vallanak a török *bejtek* (párversek) pontos lejegyzései, a verseiben használt török motívumok. Törökből való versfordításai nem szó szerinti, hanem – ahogy maga is mondja – „hertelen javítások”, „interpretálások”.

A kiadványon minden bizonnyal legtöbbször fáradozó magyar szerző *Tasnádi Edit* (turkológus műfordító, az Ankarai Egyetem Hungarológiai Tanszékének volt tanára), aki két cikkel is szerepel a kötetben, s a Balassi-versek törökre fordításában szerzőtársa a műfordító Dursun Ayanak.

Tasnádi Edit első cikke Balassi Bálint mozgalmas életén vezet végig az olvasót, s összefoglalóan értékeli Balassi költészetét. Balassi életéről szólva megemlíti azt a megrendítő kettősséget, hogy mennyire szerette, értékelt és költőként magáévá tudta tenni a török költészetet, katonaként viszont az esztergomi vár ostrománál, török ágyúgolyótól halálra sebezve vesztette életét.

Tasnádi másik cikke Balassi török eredetű verseivel foglalkozik. Először bemutatja Balassi *Valahány török bejt kit magyar nyelvre fordítottak* című versgyűjteményét. Ez a gyűjtemény kilenc hatsoros Balassi-verset tartalmaz, és mind a hat vers elején ott áll az adott

vers török eredetije: nyolc párvers, illetve egy négysoros. Ezt követően bemutatja Balassi három törökből fordított hosszabb versét és azoknak az általa készített szó szerinti fordítását. E három vers török eredetijét sajnos még nem ismerjük, de Balassi maga írja, hogy azokat törökből fordította. A *Kegyves vidám szemű* kezdetű vers utolsó versszakában ez áll: „Török szép versekből szerelmese felől/ csak nemrég fordítá”, a *Hogy Juliána találja, így köszöne neki* című, *Ez világ sem kell már nekem* kezdetű vers előtt ez olvasható: „Az török *Gerekmez dünya sensüz* nótájára”, a *Minap mulatni mentemben* kezdetű vers előtt ez áll: „Egy török ének: *Ben seyrane gider iken*. A nótája is az”. A szerző részletesen és alapos elmélyültséggel mutatja be Balassi fent említett tizenkét török eredetű versét.

Dursun Ayan török műfordító bevezetéseként a 16. századi török irodalomnak a magyar irodalomra – konkrétan a Balassira – ható tényezőit vizsgálja. Kiemeli a katonasághoz kötődő török népköltészet és népi muzsika hatását, amit az *ásikok* és a katonai zenészek közvetítettek. Ezen kívül a török udvari költészet és felsőbb társadalmi osztályokhoz tartozó mecénások szerepét is bemutatja.

Dusun Ayan Balassi verseinek Tasnádi Edit által készített nyersfordításait látva azonnal érezte a magyar és a török költészetben mutatkozó tematikus és formai hasonlóságokat. Különösen a *Minap mulatni mentemben* kezdetű Balassi-vers szüzséje keltette fel figyelmét. Ez arról szól, hogy két leány sétálgat, s a szembejövő legénytől megkérdezik, hogy melyiküket tartja szebbnek. A legény mindkettőt megdicséri fekete szeméért, két-két narancs kebléért, édes beszédéért, de nem választ közülük. Ekkor a lányok megkérdik, melyiket venné meg, melyikért adna több pénzt. Erre a legény már kénytelen válaszol-

ni, s a keblén szemölcsöt viselő kisebbiket választja. A költemény török eredetijét ez idáig nem sikerült megtalálni, de maga a szüzsé ismert a török népköltészetben. Ezt Dursun Ayan további hat nem azonos, de tartalmilag hasonló török népdal bemutatásával igazolja.

A könyv második része Balassi tizenhét legszebb versének magyar és török szövegét tartalmazza. A versek nyersfordítását Tasnádi Edit készítette, nagyon szép, az eredetivel egyenértékű török versekké Dursun Ayan alakította. A versek sorrendbe sorolása számomra nem egészen világos, az alábbiakban tematikus rendbe szedve szeretném bemutatni. (A Balassi-verseket mind címük, mind kezdősoruk alapján szokás idézni. Ezért itt – amennyiben mindkettő megvan – én is mindkettőt idézem. A címet idézőjelbe teszem, a kezdősort dőlt betűvel közlöm.)

1. Balassi Bálint költészetének leggazdagabb csoportját a szerelmes versek alkotják. A törökre fordított versek élén is az *Aenigma* című kesergő szerelmes vers áll, amely egy horvát virágének mintájára készült. Ezután következnek a négy talán legszebb és legismertebb szerelmes vers: *Hogy Juliára talála... – Ez világ sem kell már nekem...; Egy török ének: Minap mulatni mentemben...; Kegyes vidám szemü...; Kiben az Celia feredését mondja el.* Ebbe a témakörbe tartozik még Balassi öt, saját kezű lejegyzésében fennmaradt stanzája. Ezekben már nem egykori szerelme, Julia, hanem későbbi szerelmei: mitológiai nevükön Celia és Fulvia szerepelnek.

2. Költészetének másik nagy csoportjából, a katonanépekből a két legismertebb verset olvashatjuk a magyar mellett török fordításban. Ezek: „Borivóknak való” – *Áldott szép Pünkösödnék gyönyörű ideje...; Egy katonanének... – Vitézek, mi lehet e széles föld felett...*

3. Balassi megrendítő, Istenhez könyörgő négy istenes verse a kötetben is egy csoportba került: *Könyörög Istennek... – Kegyelmes Isten, kinek kezében...; Adj már csendességet; Lelkemnek hozzád való buzgó kiáltása...; Ó, én kegyelmes Istenem...*

4. Külön csoportban említeném két siralmas versét, melyekben elveszett szerelmeit, elhagyott hazáját, bujdosását, árvaságát siratja: *Kit egy szép leány nevével szerzett – Siralmas nekem idegen földén...; A darvakhoz szól – Minden nap jó reggel ezen repültök el...*

A versek törökre fordítása nagyon jól sikerült. Dursun Ayan mély beleéléssel közelítette meg Balassi verseit, formailag pedig szinte tökéletesen tudta megvalósítani akár a nyolcszótagos ritmusú négyes bokorrímet, akár a szerelmes és istenes verseiben, valamint katonadalaiban gyakori, a költőről elnevezett Balassi-strófát. Álljon itt két verskezdet magyar szövege és török fordítása:

Minap mulatni mentemben / Jöve két kegyes előmben. / Egyik monda: Halljad legény, / Melyikünk szebb, ez-e vagy én? (*Bir gün seyvana çikanda / Ýki dilber tam karşımda / Biri der yiğit kim daha / Ben mi güznel o mu yoksa?*)

Áldott szép Pünkösödnék gyönyörű ideje, / Mindent egészséggel látogató ege, / Hosszú úton járókat könnyebbítő szele! (*Bahar yortusunun o aziz günleri / Esinlikler dağıtıp gezen gökleri / Uzun yoldan gelenlere serin yelleri!*)

(*Bálint Balassi. XVI. Yüzyıl Macar Ozan Bálint Balassi ve Şiirlerinden Örnekler = Balassi Bálint. A XVI. századi magyar költő, Balassi Bálint. Mutatványok verseiből. Fordította és kiadja: Tasnádi Edit és Dursun Ayan. Budapest: Akadémiai Kiadó – Magyar–Török Baráti Társaság, 2006, 137 p.*)

Kakuk Zsuzsa
a nyelvtudomány doktora